

M.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI Nu: 261

BÜYÜK TÜRK BİLGİNİ
İMÂM MÂTÜRÎDÎ
VE MÂTÜRÎDÎLİK

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı

22 - 24 Mayıs 2009 İstanbul

İstanbul 2012

7. TEBLİĞ

MÂTÜRİDÎ'YE GÖRE DİN-ŞERİAT AYIRIMININ FELSEFİ
TEMELLERİ

Prof. Dr. Hanifi Özcan

Dokuzeylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / İZMİR

Başlıktan da anlaşılabilir olduğu gibi, aslında burada ayrıntılı olarak din-şariat ayrımından değil³³⁵, tam tersine bu ayrımın dayandığı felsefi temellerden söz edilecektir.

Bir şeyin felsefi temelleri üzerinde durmak demek, onun, o anda ne şekilde bulunuyorsa o hâl üzere olmasını sağlayan ilkelerin tespit edilmesi demektir. Bu da, ancak onun dayandığı teorik ve “zihnî yapı”nın, yani “fikrî zemin”in açığa çıkarılıp felsefi değerinin ortaya konulmasıyla mümkün olur.

Burada yer alan “zihnî yapı” ve “fikrî zemin”; insanın bir düşünceyi ve buna bağlı olarak bir fiili ortaya koymasını sağlayan “zihnî itki ve motivasyon”u ve “fikrî çatı ve örgü”yü dile getirmektedir. İnsanın gerek dîni, gerekse din dışı bütün düşünce ve fiillerinin, daha doğrusu topyekûn bir “beşerî başarı”nın doğru anlaşılabilmesi için, bu zihnî boyutun göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Bu bağlamda, hemen belirtilmelidir ki, din-şariat ayrımı, bu alanda insan zihninin ortaya koyduğu ve gerçekleştirdiği önemli bir beşerî başarıdır. Eğer bu başarılmamış olsaydı, dinin oluşum ve gelişiminde önemli bir etken olan beşerî unsurlar fark edilemez ve bunun bir sonucu olarak da dinin insan hayatındaki istisnâî yeri ve amacı anlaşılamazdı. Bu da, insanın “din ilgisi”nin temelinin ve bir dini benimsemedeki esas amacının tam olarak kavranılamaması ve hatta bir “din bilinci”nin oluşmaması demektir.

“Din ilgisi”nin belli bir “bilinç düzeyi”ne ulaşamaması ise, burada hem insanın, hem de dinin amacının gerçekleşmesinin epistemolojik olarak mümkün olmaması demektir. Çünkü “bilinç”, hem inanan, hem de inanılan için bir ön şarttır. Bir başka deyişle, insanın inanabilir, dinin de “inanılabilir” hale gelmesini sağlayan insan zihnidir, yani burada hem süje, hem de obje aynı zihnî faaliyetin bir başarısıdır. Çünkü din insan içindir ve dinin temelinde insan zihni vardır.³³⁶ Yani din insanın fikrî ve

335 Din-şariat ayrımıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hanifi Özcan, *Mâtürîdî'de Dinî Çoğulculuk* (M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul 1995) ilgili bölümler.

336 Ayrıntılı bilgi için bkz. Hanifi Özcan, “Modern Çağda Dinin Birey ve Toplum İçin Anlamı”, *Akademik Araştırmalar Dergisi* (Şubat-Nisan 2007, sayı: 32). Hanifi Özcan, “İlk Müslüman Türk Devletlerinde Düşünce”, *Türkler* (Ansiklopedisi), c. 5, ss. 463-481.

zihnî yönüyle ilgilidir. İnsanın bütün zihnî faaliyetleri ise, onun bir “varlık olarak” var olma amacıyla, yani bu temel amaçla uyumlu olmak zorundadır. Çünkü o anda bu amacın şekillendirdiği bir birey olma bilincini içeren zihnin “belli bir amaçla belli bir yönde motive edilmesi” epistemolojik zorunluluktur. İşte, bu bağlamda hemen belirtilmesi gerekir ki, sosyal bir varlık olan insanın bütün kültürel başarılarında olduğu gibi, dinde de esas amacı, din vasıtasıyla kendisini gerçekleştirmektir.

Kendisini gerçekleştirme iradesi, insanı, bir kültür içerisinde dini insanın mutluluğuna vasıta olacak şekilde oluşturma ve geliştirmeye sevk etmiştir. Öyle ki, dinin oluşumuna ve gelişimine katılmak suretiyle insan, dini özümsemiş ve onu kendisine dıştan gelen bir dayatma olarak değil, bizzat kendi zihnî başarısı olarak görmüştür. İşte, bu yüzden, insan tarih boyu arzu ettiği sosyal yaşantı ve toplumsal taleplerle uyumlu bir dînî yapı oluşturarak toplumda kendisini ortaya koymaya çalışmıştır. O halde, din-şeriat ayırımının temelinde, insanın “bir varlık olarak kendisini gerçekleştirme” esasına dayanan bu amacı görmek gerekmektedir. Ancak unutmamak gerekir ki, bu amaç dayandığı temel dikkate alındığında, görülür ki, özü itibariyle bireyseldir. Mâtürîdî’nin yaklaşımıyla dile getirecek olursak³³⁷, hemen her insanda bir din duygusu ve din fikri vardır; ancak insanların anlayış ve kavrayış dereceleri birbirinden farklı olduğu için, onların zihninde bulunan bu din duygusunu ve din fikrini kendilerini ortaya koyacak ve ifade edecek şekilde zihin dışına çıkarmaları, yani onu toplumda bireyi temsil eden ve herkes tarafından anlaşılan ortak bir fiil ve davranışa dönüştürmeleri mümkün değildir. Bir başka deyişle, her insan, kendi zihnî gücü ölçüsünde, zihninde taşıdığı bireysel din duygusunu ve din fikrini belki bir şekilde fiile ve davranışa dönüştürüp somut hale getirebilir. Ancak insanın bir fert olarak ortaya koyduğu bu fiil ve davranışların özünde bulunan ve ortadan kaldırılması mümkün olmayan bireysellik ve öznellik, onların başkaları tarafından kavranılmasını ve bireyin istediği amaç doğrultusunda anlaşılmasını imkânsız hale getirir.

İşte bu noktada, Mâtürîdî’ye göre³³⁸, insanın zihnî seviyesi, yani onun anlayış ve kavrayış derecesi ne olursa olsun, dinin “zihin-içi”nden “zihin-dışı”na çıkarılabilmesi için, naklin yardımına ve yol göstermesine, yani peygamberin rehberliğine ihtiyaç vardır. Çünkü burada dinin, naklin desteğiyle, zihin içinden zihin dışına çıkması demek, onun kişisellikten ve bireysellikten toplumsallığa ve toplumsallaşmaya, yani sübjektiflikten, bir bakıma, objektifliğe geçmesi demektir. Böylece, düşünce alanından pratik alana çıkan din, kişisel bir duygu ve bir kanaat olmaktan çıkıp inananları bir araya getiren ortak bir “değer” haline gelmektedir. İşte bu “ortaklığı” gerçekleştirmek ve aynı düşünce ve anlayışlara sahip olan insanların, aynı zamanda, kişisel inanç ve

337 Bkz. Hanifi Özcan, *Mâtürîdî’de Dini Çoğulculuk*, ss. 84-86.

338 Bkz. a.g.e., s.85-86.

kanaatlerini ve hatta kendilerine özgü inanma biçimlerini de koruyarak, yani “dînî sübjektivizm”i de ortadan kaldırmadan, bir ortak noktada buluşmalarını sağlamak ve bir bakıma bir tür “dînî objektivizm” gerçekleştirmek peygamberin görevidir.

Peygamber tarafından “pratik alan” a aktarılarak “objektif” hale gelmesi sağlanan din, artık genel anlamda din olarak değil, o”peygamberin şeriatı” olarak adlandırılmaktadır. *Te’vilât* isimli meşhur eserindeki açıklamalar dikkate alındığında³³⁹, Mâtürîdî’ye göre, “din”, şeriat vasıtasıyla ortaya konulmuş ve apaçık hale getirilmiştir.

Dinin bir şeriat şeklinde ortaya konularak açıklanması demek, onun “zihin-içi”nden “zihin-dışı”na çıkarılırken bir kültüre göre ifade edilip örneklenmesi ve o kültür içerisinde ortak bir anlayış ve davranış gösteren somut fiillere dönüştürülerek toplumsal bir yapıya kavuşturulması demektir. Böylece, içinde şekillendiği kültürün özelliklerini yansıtarak onun bir parçası haline gelen ve şeriat adını alan din, insanın, her dönemde, kendisini ortaya koyma ve gerçekleştirme çabasıyla, tarih boyu değişerek gelişen kültürel başarılarına paralel olarak değişmiş ve zamanın izlerini içinde taşımıştır. Bu, dinin, her dönemde toplumun mutluluğu için çalışan ve kendisini bu konuda sorumlu hisseden dönemin âlimlerinin elinde şekillenmesi ve onların anlayış ve kavrayışlarına göre kültüre nüfuz ederek toplumun kültürel kazanımı ve kültürel başarısı haline gelmesi demektir.

Dinin bir “kültürel kazanım” haline gelmesi, onun, her dönemdeki ilmî ve teknolojik gelişmelere paralel olarak değişmeye açık bir şer’î yapıya kavuşması anlamına gelir. İslâm şeriatının târihî serüveni bunun tipik bir örneğidir. Meselâ, bir Gazzâlî, bir Ebû Hanîfe, bir İmâm Şâfiî, bir Eş’arî ve bir İbn Sinâ olmasaydı, İslâm şeriatı bugünkü anlaşıp ve yorumlanışından farklı olabilirdi. Yani günümüz Müslümanlarının miras olarak devraldığı “İslâmî gelenek”, büyük ölçüde, önceki Müslümanların katkılarıyla oluşmuştur. İşte, Mâtürîdî’nin din değişmeyip daimi olarak kaldığı halde, şeriatın her dönemde değişmesinden söz etmesinin sebebi budur.³⁴⁰ Bu sebep, gelip geçici bir sebep olmadığına göre, yani din bir kültür içerisinde insanın kendisini ifade etmesine ve hattâ kendisini gerçekleştirmesine vasıta olmaya devam edecekse, birikimsel olarak oluşan şer’î yapı devamlı değişecek demektir. Aksi halde, dinin insan hayatında yer almaya devam edeceğini düşünmek teknik bir yanılgı olur. Bu durumun farkında olan Mâtürîdî, sisteminin temelini, dînî geleneği, yani şer’î yapıyı sürekli yenilenmeye açık tutacak bir epistemolojik alt yapıya dayandırmıştır.³⁴¹ Öyle ki, bu epistemolojik temel dikkate alınırsa, ilmî ve teknolojik gelişmelere endeksli olarak dînî geleneğin de pekâlâ değiştirilebileceğini ifade etmek, ütopyik bir iddia olmayacaktır.

339 Bkz., a.g.e., s. 108.

340 Bkz., a.g.e., s. 72.

341 Bkz., a.g.e., s. 77.